

Fodor Dénes

ÁROKSZÁLLÁSNÁL VOLT NAGY VESZEDELEM

„Árokszállásnál volt egy veszedelem...” - idézi a régi-régi, majdnem elfeledett eseményt az alábbi dallam szövege, melynek dallamváltozatát már Kájoni János erdélyi szerzetes is lejegyezte. (Kájoni János csíksomlyói szerzetes, róla elnevezett kéziratos gyűjteménye a Kájoni kódex, 1634-71.)

Az „árokszállási veszedelmet” Pálóczi Horváth Ádám 1813-as Ötödfélszáz énekek c. gyűjteménye tartalmazza, melyben igen „becsesnek”, „rég darabnak”, legalább 100 évesnek említi e dalt. (Énekes poézis. Magyar Helikon. Bp. 1979.)

Kopasz fejedelem címen sorolta be gyűjteményébe:

Azóta - talán még napjainkban is, szöveget és dallamot - nagyon sokan megtalálták, gyűjteményeikbe vették, tudományos munkáikban hivatkoztak rá.

A Jászkunság 1973. június-szeptemberi számában Péterffy Ida megemlíti, hogy Thaly Kálmán régi magyar vitézi éneknek véli, s hogy a Jászságban és a Nagy-kunságban még 1864-ben is gyakori. Papp Géza a kuruc dalok közé sorolja, Szabolcsi Bence pedig a kurucvilág dalairól szólva a magyar barokk zene ismertetőjelei között tartja számon.

Az Ötödfélszáz énekek 1953. évi kiadásában Bartha Dénes és Kiss József szerint „ismeretlen eredetű ének töredéke.”

A fenti dallamról Kodály Zoltán megállapítása a legmegalapozottabb számunkra, hiszen a Magyar népzene (1976) c. munkájában felfedi e dallam 17. századi világi táncdal és egyházi népének változatait és kapcsolatait, majd a Rákóczi-nóta egyik típusának körébe sorolja.

A Rákóczi-nóta említett típusa:

Továbbá megállapítja, hogy e típus egyházi és világi dallamváltozatai sokszor egymás mellett élnek egyházi és világi szöveggel. Pl. egy 17. századi Chorea világi táncdal és az Üdvözlégy Krisztusnak drága szent teste c. vallásos ének. (Hozsanna. Szent István Társulat. 134.ének. Bp. - A Hozsanna a katolikusok ma is használatos kótás népénekeskönyve.)

Az egykori „veszedelemről” nemcsak éneket költöttek, hanem helyi (árokszállási) mondát is, ami a magyar mondakör szerves részévé is vált napjainkra. De mesék is születtek.

Közöttük az árokszállási Jász-Faragó Sándor helyi hagyományokhoz illeszkedő meséje a „Kéklepke a Kopasz-domb gyomrában” érdemel nagy figyelmet. (Jász-Faragó Sándor meséi. Jász Múzeum, Jászberény. 1996) Leírja, hogy Jászárokszállásról Adács felé tartva a sík rónát egy halom töri meg. Ez a Kopasz-domb, s e dombon vesztette el a fejedelem a gyémántját, a süvege díszét. A dombot azért nevezték el Kopasz-dombnak, mert a fejedelem koponyája olyan kopasz volt, mint egy görögdinnye. (Ő volt állítólag Thököly Imre.) A Kéklepkét a dombon lakó gazda fia megtalálta, de el is vesztette, mert a zsebe és a csizmája is lyukas volt.

Az országos mondakörből alább közlök egy Thökölyre vonatkozó mondát, amelynek tartalma leginkább illik a Kopasz fejedelem c. dal tartalmához, mondanivalójához, s mindkettőt elemezve a korabeli hű történelmi környezethez.

„A bujdosásban is száz társzekérral járt Thököly Imre, de azért gyakran koplalt a népe. Olykor egy hónapig is csak kökénnyel, vackorral, vadalmával s ami a legkedvesebb, sült tökkel dédelgették magukat a bujdosók.

Ahogy a bujdosók serege menetelt, a hajdúk csak azt várták, hogy erdős helyre érkezzenek. Amikor aztán fák közé értek, az út egyik fordulójában Berzédi Dániel kapitány odament egy társzekérbe fogott ökörhöz, puskáját erősen az ökör farába ütötte, és ott roppanás nélkül elsütötte. Ahogy az ökör ledőlt, ott mindjárt szőröstül-bőröstül koncolták, és tarisznyába rakták, a galagonya, a kökény és a sült tök mellé.

Sőt történt egyszer, hogy magának Thököly fejedelemnek sem volt több, csak három véka lisztje. Amikor egy nemesi házhoz bészállott, a lisztet kiadta a sütőmesternek, de erősen meghagyta neki, hogy a kenyérre úgy vigyázzon, mint a szeme világára. A sütőmester hozzáfogott a dagasztáshoz, s amikor elkészült, a kenyeret a kemencébe bévetette. De ügyelt erősen, mert látta, hogy az éhes katonák mind arrafelé sündörögnek. „Hiszen sündöröghettek” - mondta magában a sütőmester, azzal megállott a kemence szájában, és onnan el nem mozdult. Innen vigyen el valaki bár egy kenyeret is, ha tud! No hát a katonák megpróbálták. Addig sündörögtek a kemence körül, míg kitalálták, hogy a kemence hátsó fala nem más, mint a pitvar kőfala. Akkor már tudták a dolgukat! A kőfalat meglyukasztották, és a félig sült kenyereket a lyukon kilopkodták. Hej, hogy elámult a sütőmester, aki végig hiven örködött a kemence előtt, amikor a szén között csak két kenyeret talált. Amikor Thököly fejedelem ezt megtudta, annyira haragudott, hogy halálra kereste a tolvajt. De hiába kereste, mert a katonák senkire rá nem vallottak. Nemsokára olyan helyre érkeztek a bujdosók, ahol csordaszámra legelt az ökör, és halmozva állott a mezőben a liszt. Akkor megvallotta Berzédi Dániel, aki bizalmas jó embere volt Thökölynek: - Ami igaz, igaz én is ettem az ökörbőrös pecsenyéből és a sületlen kenyérből, de százannyit szereztem azóta a fejedelemnek! Mondta erre Thököly: - Ezt most már elbeszélhette kegyelmed, de akkor jobb volt elhallgatni.” (Lengyel Dénes: Magyar mondák a török világból és a kuruc korból. Móra K. Bp. 1992. Hermányi Dienes József nyomán.)

A Jászok Egyesülete jóvoltából több érdekes, a Jászság múltjával foglalkozó könyv jelent meg reprint kiadásban. Fellapozva a törökkorra vonatkozó részeket, megállapítható, hogy az utóbbi monda nagyon sok korabeli történelmi tényre tükröz, s ennek alapján feltételezhető, hogy a „veszedelem” Thököly Imrével és kíséretével történt meg Jászárokszálláson. Ezt megerősíteni látszik a mese- és a mondakör, a helyi hagyomány is.

Thököly Imre ugyanis többször járt a Jászságban. Úgy is mint a török barátja, szövetségese, a környék megszarcolója, a török fegyvertársa és a nép pártfogója.

A feljegyzések szerint (A Jász-Kunok története. Gyárfás István. Negyedik kiadás. Jászok Egyesülete, 1995.) 21 évesen, 1678.január 19-én Jásziványon keresztül Árokszállásra utazott, s ott végbeli katonákat keresett, de nem talált, így hát Jászberénybe ment tovább. 21 évesen már a felső-magyarországi bujdosók vezére lett, de a Habsburgok száműzöttje is, hiszen Likava várából legendás körülmények között megszökött, s a törökkel együtt ellenük fordult.

Valóban társzekerekkel járt, mert a hadainak szüksége volt élelemre, s ezt jórészt innen szerezte be hol fenyegetéssel, hol védlevelek kiadásával.

Mivel a szultán fegyvertársa volt a Habsburgok ellen, így hát a Jászságban szabad mozgást kapott. Tehette, mert a török hosszú ideig nem tudta teljes fennhatósága alatt tartani a Jászságot, azaz nem tudta megvédeni sem. Így hát a jászok három oldalról várhattak adóbehajtást: Egerből a végváriaktól, Thököly Imrétől és a hatvani-berényi töröktől. A vidék vadsága miatt még a török adószedők sem voltak biztonságban.

Thökölyről feljegyezték, hogy igen jeles hadvezér, de sokszor fegyelmezetlen, meggondolatlanul vakmerő, hirtelen haragú volt. Visszatérve az utóbb leírt Thököly mondára, az látszik valószínűbbnek, hogy a Kopasz fejedelem nem történelmi v. vitézi ének töredéke, hanem csak egy katonacsíny utáni esemény megörökítése, ami jól végződött, s a részvevői kissé félve, de mosolyogva emlékeznek az egykoron történetekre.

Thököly és közvetlen hívei protestánsok voltak. A történet dallama mégis a katolikus énekeskönyvben található. Nyilván, akik költötték, ismert dallamot alkalmaztak. Jelen esetben Árokszállás vagy a Jászság népe is lehetett szerző, mert bizonyára a fejedelem emlékét büszkeségből is megőrizték, s ápolták immár több évszázadon keresztül. Valóban, büszkék lehetünk Thököly Imrere, Felső-Magyarország és Erdély egykori fejedelmére, aki Magyarország függetlenségére és egyesítésére törekedett, vagyonát és életét ennek szentelte.

1705-ben halt meg a törökországi Nikodémiában. Hamvait 1906-ban az örmény katolikus temetőből a magyar kormány hazahozatta, s a késmárki evangélikus templomban helyzeték örök nyugalomra.

Emlékét a Jászság falvaiban utcanevek őrzik.